

Ş E H İ R L E R (Gerçeğin Ardından)

“Diyelim ki, biri Güneydoğu Asya’da yol üzerinde bir dönemeç, diğeri Kuzey Afrika’da bir uç şehir ve geçit noktası iki şehirde olan bitenlerle yaklaşık kırk yıl ilgilendikten sonra, bu olan bitenlerin ne şekilde değiştiğiyle ilgili bir şeyler söylemek istediniz. O zamanı ve bu zamanı, önceyi ve sonrayı karşılaştırabilir, hayatın eskiden ne olduğunu ve şimdi ne hale geldiğini anlatabilirsiniz. Bir anlatı, bir şeyin nasıl başka bir şeye neden olduğunun hikayesini yazabilirsiniz; ‘ve sonra...ve sonra’. Dizinler icat edip eğilimleri tanımlayabilirsiniz; daha çok bireysellik, daha az dindarlık, artan refah, azalan ahlak. Bir biyografi üretebilir, bugünün alevleri arasından, tekrar yaşamaya çalışarak geçmişe dönüp bakabilirsiniz. Dönemler belirleyip - geleneksel, modern, postmodern; feodalizm, kolonyalizm, bağımsızlık – her şey için bir amaç koyutlayabilirsiniz; güçsüzleşen devlet, demir kafes.* Kurumların dönüşümlerini ve değişim içindeki yapıları betimleyebilirsiniz; aile, pazar, devlet daireleri, okul. Hatta bir model kurabilir, bir süreç tasarlayabilir, bir teori ortaya atabilir, grafikler çizebilirsiniz.

Problem şu ki, ilk başta bir insanın hayal edebileceğinden çok daha fazlası, daha kopuk olarak değişti. Tabi ki şehirler, çoğu yönden yüzeysel, bazı yönlerden ise derinden değiştiler. Fakat antropolog da benzer şekilde değişti. Antropoloğun içinde çalıştığı disiplin, disiplinin içinde varolduğu entelektüel ortam ve dayandığı ahlaki temeller de öyle. İki şehrin dahil olduğu ülke ve iki ülkenin dahil olduğu dünyada değişti. Neredeyse herkesin hayattan elde edebilecekleri ile ilgili düşünceleri değişti. Yani Heraklit’in üçüncü dereceden kuvveti, hatta daha beteri. Küçük ve hemen kavranabilenden büyük ve soyuta her şey – çalışmanın öznesi ve çevresindeki dünya ve her ikisini de çevreleyen daha geniş dünya – değiştiğinde, tam olarak neyin, nasıl değiştiğini belirlemek amacıyla üzerinde durulacak nokta yok gibi görünüyor.

Aslında Heraklityen imaj yanıltıcıdır, en azından yanıltıcıdır. Zaman, bu çeşit zaman, kısmen kişisel kısmen ise hazırlayıcı, kısmen (her ne demekse) felsefi, kollarıyla birleşe birleşe bir denizde veya şelalede sonlanmaya giden kocaman bir nehir gibi değil de, döne kıvrıla, burada birleşip bir süre birlikte yol aldıktan sonra şurada akan irili ufaklı dereler gibi akar. Uzun ve kısa devirler ve sürelerle, bir armoni analizcisinin birbirinden ayırması için birbirinin üzerine eklenmiş kompleks dalgalar gibi de hareket etmez. İnsanın karşı karşıya olduğu tarih ya da biyografi değil bir tarihler karmaşası, bir biyografiler yumağıdır. Genelde bir düzen vardır, ama bu bir rüzgarın ya da pazar yerinin düzenidir; hiçbir şey metrik değildir.

* Yazar burada Max Weber’in “Bürokrasinin Demir Kafesi” tanımına atıfta bulunuyor.

O zaman, girdaplar, akımlar ve değişken bağlantılarla tatmin olmak zorundayız; bir dağılan, bir toplanan bulutlar gibi. Anlatılacak genel bir hikaye, ya da sahip olunacak sinoptik bir fotoğraf yoktur. Ya da eğer varsa, onların orta yerine Fabrice'in Waterloo'da** yaptığı gibi dalan biri, ne zamanında ne de daha sonra, onları kurtaracak durumdadır. Eęer notlar tutar ve hayatta kalırsak, bizim kurabileceğimiz, olmuş gibi görünenlerin birbirine bağlanmışlığının sonradan uydurma muhasebesidir; gerçeğin ardından bir araya getirilmiş şekiller.

Dünyanın kaza eseri gerçekleşmiş dramlarını karıştıırken karşılaşılan çeşitli malzemeleri kullanarak bilinenlerle ilgili mantıklı sonuçlar elde etmeye çalışıldığında gerçekten olanlarla ilgili bu gözlemi ifade etmek beraberinde bir sürü endişe verici soruyu da getirir. Nesnellğe ne oldu? Doğru yolda olduğumuzdan nasıl emin olacağız? Bütün o bilim nereye gitti? Belki de, sadece, bütün anlayış (ve tabii ki, eğer beynin ve, bu haliyle bilincin aşağıdan yukarıya bölünmüş modelleri doğruysa) hayatı tam da bu şekilde sürüklüyordur. Sadece olayların arasında dolaşmak, sonra da nasıl birbirleriyle ilintili olduklarıyla ilgili hesaplar yapmak, benzer şekilde bilgi ve illüzyonu oluşturur. Hesaplar, hali hazırdaki nosyonlardan, eldeki kültürel malzemedan bir araya getirilir. Ama her malzemede olduğu gibi, bu malzemeler de göreve uygun hale getirilir; değer eklenir, eksiltmez. Eęer nesnellik, doğruluk ve bilim şartsa, bu, onları var veya yok eden dayatmalardan bağımsızlarmış gibi davranarak elde edilmez.

Bu halde, şehirlerimde, mesleğimde, dünyamda ve kendimde meydana gelen değişikliklere dair muhasebemi yapmak için, ana hatları belli anlatıya, ölçüme, hatıрата ve yapısal ilerlemeye, ve de kesinlikle grafiklere, her ne kadar bunların da kullanım alanları olsa da (modeller ve teoriler gibi), çerçeveleri belirleme ve konuları tanımlamada ihtiyacım yoktur. Özel olaylar ve özgün durumların – şurada bir alâka burada bir gelişme – şeylerin nasıl olageldiğı, olduğu ve olabileceğıyle ilgili bir fikir edinebilmek için, nasıl bir sürü gerçek ve bir dolu yorumla birbirine teğellenebileceğini göstermem gerekir. Mit, eğer yanlış hatırlamıyorsam Northtrop Frey'ın dediğı gibi, 'ne oldu' yu değil, 'ne olur'u anlatır. Bilim, ve tabii ki sosyal bilim, çok benzerdir; tanımlarının daha sağlam bir zemin tutarlı bir düşünce iddiası ve bazen belli bir serinkanlılık çabası hariç."

Clifford Geertz, Gerçeğin Ardından, 9-12

Şehirlerin ya da antropoloğun yerine kendi mesleğinizi koyun, tekrar okuyun. Gerçekten de bu karmaşık dünyada hazır model safatasına yer olmadığını göreceksiniz. Zaman ve dünya, her insana göre farklıdır ve farklı değişir. Çünkü Marcel Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* de dediğı gibi, "...başka gözlere sahip olmak, dünyayı bir başkasının, yüzlerce başka kişinin gözleriyle görmek, her birinin gördüğü, her birinin içerdığı yüzlerce dünyayı görmektir."

Bülent Gündoğmuş

bulent.gundogmus@yontemresearch.com

** Yazar burada Stendhal'ın *Parma Manastırı* 'nın kahramanı Fabrice Del Dongo'nun farkında olmadan Waterloo Savaşı'na katılmasına gönderme yapıyor.